

Brzozowska, Małgorzata

Patriotyzm i nacjonalizm w polskim dyskursie ideologicznym

Etnolingwistyka 21, 103-120

2009

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Małgorzata Brzozowska
(Lublin)

PATRIOTYZM I NACJONALIZM W POLSKIM DISKURSIE IDEOLOGICZNYM

W artykule zaprezentowano analizę dwóch pojęć nazywających pozytywny stosunek do własnej ojczyzny i narodu oraz towarzyszący im stosunek do obcych: *patriotyzmu* i *nacjonalizmu*. Należą one do sfery pojęć silnie ideologicznych. Analiza została przeprowadzona zgodnie z zasadami definicji kognitywnej. *Patriotyzm* to postawa (lub ideologia), której przejawami są miłość i poświęcenie dla ojczyzny (a w razie potrzeby jej obrona), dbałość o jej dobro i rozwój; jest oceniany pozytywnie jako postawa „normalna” i społecznie pożądana, skoncentrowana na miłości do swojego kraju, ale nieodmawiająca prawa do istnienia i samostanowienia innym państwom i narodom. Daje się jednak zauważyć dystansowanie się względem niego i banalizacja (w dyskursie liberalnym, który rozszerza pojęcie na to wszystko, z czym człowiek jest związany) lub wręcz negatywne wartościowanie (dyskursy: anarchistyczny, traktujący patriotyzm jako kult państwa i feministyczny, według którego patriotyzm prowadzi do absolutyzacji państwa).

Nacjonalizm to również postawa (lub ideologia), która koncentruje się na miłości do narodu, a nie ojczyzny; jest waloryzowany negatywnie jako stwarzający potencjalne lub rzeczywiste zagrożenie dla obcych. Jedynie w dyskursie narodowo-prawicowym polski *nacjonalizm* jest bliższy *patriotyzmowi* niż *szowinizmowi* i oceniany pozytywnie.

Opisywane pojęcia stanowią wyraźny ciąg na skalach pozytywny – negatywny, a nawet zdrowy – chory.

Jak piszą w swoim tekście Jerzy Bartmiński i Wojciech Chlebda (Bartmiński, Chlebda 2008), „badania etnolingwistyczne, w których obrębie pozostajemy, są z samej swojej istoty badaniami tożsamościowymi, ściślej – badaniami nad tożsamością wspólnotową, zwłaszcza narodową (choć nie tylko). Wynika to z faktu, że, z jednej strony, sama tożsamość wspólnotowa jest wielorako ujęzykowiona, z drugiej zaś, że badania etnolingwistyczne stawiają sobie za cel główny docieranie do takich fenomenów, które, postrzegane całościowo, określamy właśnie jako tożsa-

mość wspólnotową, zbiorową.” (s. 11–12). Według Jerzego Bartmińskiego „ustanawianie tożsamości może być najogólniej interpretowane jako procedura afirmacji bądź kontrastowania.” I dalej: interpretacja kontrastowa polega na „przeciwstawianiu tego, co nasze, temu, co innych, co jest obce czy wrogie. Przeciwstawienie tak pomyślane odwołuje się do pewnego wybranego zespołu cech łatwo obserwowalnych, które wydobyte z całego bogactwa cech przyjmują na siebie funkcje sygnałów odmienności, stają się cechami dystynktywnymi.” (Bartmiński 2007: 22). Wydaje się, że w odniesieniu do nazw wartości, często obecnych w dyskursach ideologicznych i na tym poziomie analizowanych sygnałami odmienności są cechy semantyczne. Tożsamość wspólnotową pokazują słowniki i badania ankietowe, a tożsamość ideologiczną, tj. partykularną tożsamość wspólnotową, teksty pochodzące z prasy codziennej i Internetu.

Rozpatrzmy to, analizując nazwy dwóch pojęć nazywających pozytywny stosunek Polaków do własnej ojczyzny i narodu (grupy etnicznej) oraz do obcych grup i – czasami – państw. Są to: *patriotyzm* i *nacjonalizm*. Nie w każdym języku są one ściśle odróżniane od siebie, niekiedy bywają utożsamiane.

Pojęcia te należą do sfery pojęć silnie związanych z ideologią.

Każda ideologia posługując się własnym dyskursem dostarcza więc właściwego sobie językowego obrazu świata i odpowiednio – własnych profili podstawowych pojęć (van Dijk 2003; Bartmiński, Niebrzegowska 1998). Profile te będą analizować zgodnie z zasadami definicji kognitywnej (Bartmiński 1988) na tle universum komunikacyjnego, zwanego wspólną bazą kulturową (van Dijk 2003). Za Bartmińskim przyjmuję, że „korelatem językowym [tej bazy] jest styl potoczny w rozumieniu antropologicznym” (Bartmiński, Chlebda 2008: 15). Typy dyskursów wyróżniam za Bartmińskim i Żukiem (Bartmiński, Żuk 2007), są to: dyskurs liberalny, dyskurs kościelno-katolicki, dyskurs narodowo-prawicowy, dyskurs lewicowy, dyskurs anarchistyczny, dyskurs feministyczny.

Ze względu na obszerność materiału, poddanego analizie, nie zaprezentuję tu szczegółowych dociekań semantycznych, dotyczących *patriotyzm* i *nacjonalizmu*, a jedynie próby definicji kognitywnej tych pojęć.

Patriotyzm

(1) Patriotyzm we wspólnej bazie kulturowej

Polskie słowo *patriotyzm* jest wyprowadzane od polskiego rzeczownika *patriota*, a ten z greckiego *patriōtēs*, co oznacza ‘ziomek, rodak’. Patriota to ‘człowiek kochający swoją ojczyznę i naród, gotowy do poświęceń dla ich dobra’, a *patriotyzm* – ‘miłość do swojego kraju’. (SWO 1980). Gdzie indziej (SWO płyta)

patriotyzm jest wywodzony z fr. *patriotisme* ts., a ten łączony także z patriotą z fr. *patriote*, z p.-łac. *patriota*, gr. *patriōtes* rodak. Z kolei trzeba dodać (ŚLP 1973), że łac. *patriota* jest związany z *patria* ojczyzna, a ta z kolei z *pater* ojciec. *Patriotyzm* to miłość do ziemi ojca/ojców.

Według Scrutona „Etymologia tego słowa sugeruje, że uczucie to jest pojmowane przez pryzmat miłości dziecka do rodzica, przypuszczalnie dlatego, że uważa się je za rodzaj czci, której nie da się sprowadzić do jakiegoś podlegającego unieważnieniu porozumienia czy uczucia nabytego. Nie oznaczałoby to, że patriotyzm jest irracjonalny, tak jak nie jest irracjonalna miłość do rodziców – tłumaczyłoby jednak, być może, dlaczego sam patriota często nie potrafi podać racjonalnych podstaw swego afektu.” (Scruton 2002: 275)

Jak pisze Bogumił Szmulik (1999: 263–265) samo pojęcie patriotyzmu jest stosunkowo młode, pochodzi z okresu Wielkiej Rewolucji Francuskiej, kiedy to miało stanowić przeciwwagę pojęcia lojalności względem króla. W Polsce znaczenie słowa patriotyzm jest stosunkowo stałe, choć w ciągu wieków ulega pewnym przemianom (zob. np. Szmulik 1999).

Semantyka patriotyzmu w polszczyźnie odbiega od jego znaczenia w kulturach zachodnich (przede wszystkim w angielskiej, francuskiej, niemieckiej i in.). Przytoczmy tu jako przykład definicję politologa brytyjskiego, Andrew Heywoda. Jak podaje Heywood (Heywood 2007: 176): „Patriotyzm [...] jest uczuciem, psychologicznym przywiązaniem do własnego narodu, dosłownie „miłością ojczyzny”. Terminy „nacjonalizm” i „patriotyzm” są często mylone. Nacjonalizm posiada charakter doktrynalny i obejmuje przekonanie, że naród jest w pewien sposób centralną zasadą organizacji politycznej. Patriotyzm stanowi afektywną podstawę dla tego przekonania, a więc jest fundamentem każdej formy nacjonalizmu. Trudno jest wyobrazić sobie grupę narodową, domagającą się choćby niezależności politycznej, bez przynajmniej dozy lojalności patriotycznej czy świadomości narodowej. Jednakże nie wszyscy patrioci są nacjonalistami. Nie wszyscy spośród tych, którzy identyfikują się, czy nawet kochają swój naród, postrzegają go jako środek artykułowania żądań politycznych.” To ostatnie zastrzeżenie wydaje się szczególnie cenne i warte uwagi w kontekście polskiej bazy kulturowej.

Jak wynika z analizy definicji słownikowych zespół cech bazowych (van Dijk, 2003) *patriotyzmu* nie jest duży i obejmuje zaledwie kilka faset, przy czym najbardziej rozbudowaną jest faseta przejawów *patriotyzmu*.

Hiperonimami *patriotyzmu* są: *cnota* (SSyn 1885), *uczucie* (SSyn 1885, SW 1900), *postawa społeczno – polityczna* (Leksykon1972, SJPSzym 1978, SWO 1980), *postawa* (SWJPDun 1998), *ideologia* (Leksykon 1972, SJPSzym 1978, SWO 1980).

Synonimami tego słowa są: *miłość (do) ojczyzny / umiłowanie ojczyzny* (SJP Lin 1854, SW 1900, SJPDor 1958, MSJP 1968, PSJPSob 1996, ISJPBań 2000,

USJPDub 2003, PSJPZgółk 2000, PSSynAnt 2003, SWO płyta) i *obywatelstwo* (SJP Lin 1854, SSyn1885).

Antonimami patriotyzmu są *kosmopolityzm* (MSJP 1968, PSJPZgółk 2000, PSSynAnt 2003, SAnt 2004), *bezpaństwowość* (SAnt 2004), *internacjonalizm* (PSJPZgółk 2000, PSSynAnt 2003), *pseudopatriotyzm* (PSJPZgółk 2000), *antypatriotyzm* (PSJPZgółk 2000), *hurrapatriotyzm* (PSJPZgółk 2000), w końcu – *nacjonalizm* (MSJP 1968, PSJPZgółk 2000).

Hiponimy *patriotyzmu* wiążą się zwykle z obiektem, do którego się on odnosi *patriotyzm lokalny* (SJP Dor 1958, MSJP 1968, Leksykon 1972, SJPSzym 1978, SJPSzym płyta, ISJPBań 2000, USJPDub 2003, PSJPZgółk 2000, SWO płyta) albo *patriotyzm regionalny* (Leksykon 1972, SJPSzym 1978, SJPSzym 1990 płyta) ‘przywiązanie do miejscowości lub regionu, z którego się pochodzi lub z którym się jest związanym’, *patriotyzm zakładowy* (SJP Dor 1958). Na innej zasadzie jest wyróżniony *patriotyzm socjalistyczny* ‘typ patriotyzmu łączący postępowe treści tradycyjnej postawy patriotycznej z ideologią socjalistyczną’ (Leksykon 1972, SJPSzym 1978).

Słowniki odnotowują bardzo nieliczne kompleksy i kolekcje, w które wchodzi *patriotyzm: męstwo i patriotyzm* (SSyn 1885, SW 1900), *patriotyzm i heroizm* (SJPLin 1854)

Przypisywane mu cechy określają jego: intensywność: *najgorętszy* (SSyn 1885, SW 1900), *gorący* (SJPSzym 1990 płyta, SWJPDun 1998, PSJPZgółk 2000, USJPDub 2003), *żarliwy* (ISJPBań 2000), *głęboki* (SWJPDun 1998, PSJPZgółk 2000), nadto: *przesadny* (PSJPZgółk 2000), *powierzchny* (PSJPZgółk 2000); autentyczność: *prawdziwy* (SJPSzym 1978, SJPSzym 1990 płyta, SWJPDun 1998, PSJPZgółk 2000), *autentyczny* (PSJPZgółk 2000), *nieklamany* (SJP Dor 1958, SJPSzym 1978, SJPSzym 1990 płyta, USJPDub 2003), *szczery* (SJPSzym 1990 płyta, SWJPDun 1998, USJPDub 2003), nadto: *falszywy* (PSJPZgółk 2000), zgodność z pewnym ideałem: *zdrowy* (SJP Dor 1958).

Jest traktowany jako żywy organizm (agens), który *dobrem publicznym oddycha* (SJPLin 1854).

Patriotyzm pochodzi od *chrześcijańskiej miłości bliźniego* (SAnt 1885), z *męstwa oświeconego* (SJPLin 1854). Współcześnie mówi się, że *patriotyzmu* można *uczyć i wychowywać* kogoś w *poczuciu patriotyzmu* (PSJPZgółk 2000).

Podmiotem *patriotyzmu* jest człowiek, nazywany *patriotą* ‘tym, kto kocha swoją ojczyznę i naród, do którego należy, kto gotów jest do pracy i poświęceń dla ich dobra’ (SJP Dor 1958, por. inne słowniki języka polskiego). Może być to *patriotyczny obywatel, mieszkaniec (miasta, kraju)* (SFJPSkor 2002). To, co jest ‘właściwe patriocie, mające na względzie dobro ojczyzny, wynikające z miłości do niej; obywatelskie’ jest *patriotyczne*. *Patriotyczny* może być *czyn, dar, manifestacja, obowiązek, postawa (obywateli)* (SFJPSkor 2002). Mówi się, że *patrio-*

tyczna jest *pieśń, poezja, liryka, twórczość (literacka), literatura, wiersz a nawet przemówienie* (SFJPSkor 2002). *Patriotyczne są też uczucia i zapał* (SFJPSkor 2002).

Patriotyzm to obiekt różnych oddziaływań, traktowany jako to, co się pali: *rozpłomienić patriotyzm* (SJPDor 1958), *rozpalać patriotyzm* (SJPSzym 1978, SJPSzym 1990 płyta, PSJPZgółk 2000, USJPDub 2003), jako roślina: *krzewić patriotyzm* (PSJPZgółk 2000), jako istota żywa: *budzić patriotyzm* (SJPSzym 1978, SJPSzym 1990 płyta, PSJPZgółk 2000, USJPDub 2003), która ma swojego ducha: *duch patriotyzmu* (SSyn 1885, PSJPZgółk 2000), jako przedmiot: *ujmować* (PSJPZgółk 2000), *uczyc patriotyzmu* (PSJPZgółk 2000). Może też być traktowany jako substancja: *postawa pełna patriotyzmu* (PSJPZgółk 2000).

Patriotyzm przejawia się na kilka sposobów. Przede wszystkim *przejawy patriotyzmu* (PSJPZgółk 2000) dotyczą zachowań i uczuć w stosunku do własnego kraju (ojczyzny) i narodu: *miłość ojczyzny / (do) własnego kraju* (SJPLin 1854, SSyn 1885, SW 1900, MSJP 1968, SJPSzym 1990 płyta, PSJPSob 1996, ISJPBań 2000, PSJPZgółk 2000, USJPDub 2003, SWO płyta), *przywiązanie do kraju rodzinnego / ojczyzny* (SW 1900, SJPDor 1954, Leksykon1972, SJPSzym 1978, SWO 1980), *ukochanie przeszłości i tradycji oraz pamiątek narodowych* (SJPDor 1954), *gotowość obrony, ponoszenia ofiar* (SJPDor 1954, SJPSzym 1980, PSJPSob 1996, SWJPDun 1998, ISJPBań 2000, PSJPZgółk 2000, USJPDub 2003, SWO płyta), *lojalność wobec ojczyzny* (Leksykon 1972), *przywiązanie do narodu / miłość narodu / poczucie więzi z narodem* słowniki po 1945r., *gotowość poświęcenia dla narodu* (SSyn 1885, od SJPSzym 1978).

Ważnym przejawem polskiego patriotyzmu jest także zachowanie i uczucia w stosunku do innych (obcych) narodów: *szacunek dla innych narodów i poszanowanie ich suwerennych praw* (SSyn 1885, SJPSzym 1978, PSJPZgółk 2000, SWO 1980).

Ten zestaw cech jest dosyć spójny, zgodny z romantyczną wizją patriotyzmu czasów niewoli i wojny. Podobne przejawy patriotyzmu – miłość do ojczyzny i poświęcenie dla ojczyzny (przede wszystkim zaś poświęcenie życia) oraz obrona ojczyzny/walka o ojczyznę były podkreślane w ankietach ASA90 i ASA2000 (przy czym w roku 2000 owa obrona ojczyzny i walka o ojczyznę była uznawana za ważniejszą niż w roku 1990)

Dopiero w słowniku Dunaja (SWJPDun 1998) zestaw ten jest uzupełniony (a nie: zastąpiony) cechą: *postawa wobec ojczyzny, narodu, przejawiająca się rzetelną pracą*, cechą genetycznie pozytywistyczną (i obecną w języku od XIX wieku). Była ona uznana za ważną także przez respondentów ankiet ASA90 i 2000.

W obydwu ankietach ważnymi przejawami patriotyzmu były także dążenie do dobra ojczyzny, troska o ojczyznę, wierność jej oraz należyne jej szacunek.

Wyraźnie nakładają się tutaj dwa punkty widzenia i dwa profile znaczenia słowa: jeden – romantyczny i heroiczny, zakładający miłość, poświęcenie i walkę dla ojczyzny (patriotyzm czasu wojny), oraz drugi – pozytywistyczny, akcentujący miłość, poświęcenie, ale i pracę i dobro ojczyzny, wierność jej oraz szacunek (patriotyzm czasu pokoju). W ankiecie ASA 2000 pojawił się jeszcze profil nowy, nieobecny w słownikach i w ASA90 – „nostalgiczno-emigrancki”, obejmujący miłość do ojczyzny, poświęcenie dla niej, tradycje, wspólnotę obywateli, tęsknotę za ojczyzną i szacunek dla symboli państwowych.

Na rangę tej wartości dla Polaków wskazuje też fakt, że zaledwie 3 osoby na 100 w ASA 90 i 2 osoby w ASA 2000 nie udzieliły odpowiedzi lub odpowiedziały „nie wiem”.

Można dostrzec tu pewną ewolucję znaczenia, w którym coraz mocniej zaznacza się stosunek do narodu, przede wszystkim własnego, potem dopiero do innych narodów.

Tyle baza, obecna lub przynajmniej możliwa do przyjęcia we wszystkich piśmiach. Każde z nich jednak reprezentuje pewną określoną wizję świata i człowieka, związaną z poglądami filozoficznymi i religijnymi, oraz – co jest częściej konsekwencją pierwszego – z poglądami politycznymi i gospodarczymi.

(2) Patriotyzm w dyskursach ideologicznych

Dyskurs liberalny

W dyskursie liberalnym profil patriotyzmu czasu wojny jest rozbudowany, zwłaszcza jeśli chodzi o kolekcje i kompleksy (tworzy je najczęściej z *ojczyzną*, *honorem*, *polskością*, *godnością* i in.). Patriotyzm w tym profilu jest traktowany jednak z nieukrywanym dystansem i ostrożnością (by nie powiedzieć: dezaprobatą). Świadczy o tym np. nazywanie go *patri(di)otyzmem* (GW1996/275), mówienie o nim jako o chorobie (np. *patriotyzm zaraźliwy*, *chorobliwy*, *być chorym na patriotyzm*) czy też mówienie o cenie płaconej za patriotyzm (np. *za swój patriotyzm zapłacili życiem*). Jest to punkt widzenia człowieka współczesnego, który wprawdzie akceptuje swoją przeszłość i nie odcina się od niej w sposób zdecydowany, ale jednak wyraźnie dystansuje się od niej, żyje czasem obecnym i jest już nastawiony na patriotyzm czasów pokoju.

Patriotyzm czasu pokoju, jakkolwiek w deklaracjach jest ostro przeciwstawiany *nacjonalizmowi*, jest połączony (kolekcje i kompleksy) zwłaszcza z *narodem*, a także z *uczciwością*, *demokracją*, *odpowiedzialnością*, *sprawiedliwością* i *pracą*, jest podporządkowany rozumowi (*mądry*, *racjonalistyczny*), przejawia się przede wszystkim w *dbałości o interes ojczyzny i jej gospodarkę* oraz w *pracy dla*

kraju. Odnosi się zarówno do małej, dużej, jak i wielkiej ojczyzny („miejsca najbliższego”, kraju, Europy). Równocześnie jednak jest widziany jako towar i traktowany niemal jako zjawisko potoczne, banalne, tam zwłaszcza, gdzie mówi się o *podmiocie* patriotyzmu, np. patriotyzm zwierząt. I tak na przykład patriotyzm może przejawiać też zwierzę albo ptak, np. krokodyl (GW 196/1998), bocian (GW 79/1999), nadto także guziec (GW 87/1996, 166/1996) i sikorka (GW 264/2002)

Podobny proces banalizacji zachodzi podczas wskazywania przedmiotu patriotyzmu, przy czym częściej jest to tylko wskazanie przedmiotu, poprzez który wyraża się patriotyzm Polaków (nasuwa się tylko pytanie, czy chodzi o miłość do Polski czy np. do polskiej wódki?), np. *patriotyzm wódczany* lub *patriotyzm kufłowy*, a sporadycznie – zupełne oderwanie od pojęcia jakiegokolwiek ojczyzny, np. *patriotyzm benzynowy*. Jest to punkt widzenia liberała, mniej przywiązane do historii i tradycji, a bardziej do wolności i do bardzo swobodnego posługiwania się językiem.

W deklaracji ideowej Platformy Obywatelskiej z 21 grudnia 2001r. napisano jednak, że *patriotyzm stawiany jest ponad walkę o partyjne interesy*.

Dyskurs kościelno-katolicki

W dyskursie kościelno-katolickim profil patriotyzmu jest mniej rozbudowany. Patriotyzm czasu wojny jest traktowany z powagą i niemal dostojnością. Jest wartością, której poszanowania dowodziło się ofiarą życia (np. *oni byli patriotami, czego dowiedli tym, że prawie wszyscy zginęli w Powstaniu Warszawskim. To był ich egzamin patriotyczny.*) Jest to również punkt widzenia człowieka, który nie tylko akceptuje swoją przeszłość, ale podejmuje trud budowania na tej przeszłości dalszego życia.

Patriotyzm czasu pokoju w dyskursie kościelno-katolickim jest patriotyzmem państwowym, ale otwartym na uniwersum świata. Nie jest bezpośrednio odnośny do nacjonalizmu, pojawia się tu jednak opozycja nie-wprost: przeciwstawia się bowiem otwarty *patriotyzm jagielloński* – zamkniętemu *patriotyzmowi sarmacko-sienkiewiczowskiemu*, a *patriotyzm [ogólnonarodowy]* – *interesom lokalnym*. Zgodnie z chrześcijańskim uniwersalizmem patriotyzm nie odnosi się tylko do własnej ojczyzny. W tym profilu szczególnie akcentowanym obiektem patriotyzmu jest z jednej strony konstytucja – *patriotyzm konstytucyjny* (Habermas), z drugiej strony zaś Europa: *patriotyzm europejski*. Przejawia się także w *pracy dla kraju*, ale i w mocnym *związku z własnym dziedzictwem kulturowym i historią*. Jest to punkt widzenia katolika, dostrzegającego własną przynależność do Kościoła Powszechnego, a więc takiego katolika, którego świat nie kończy się na własnym kraju.

Dyskurs narodowo-prawicowy

Profil patriotyzmu prezentowany w dyskursie narodowo-prawicowym jest niepodzielny i w całości ma cechy patriotyzmu „wojennego”, bo w przeciwieństwie do dyskursu liberalnego i kościelno-katolickiego wojna trwa tu do dziś, co widać przede wszystkim w agresywnym, nastawionym na konfrontację języku. Patriotyzm jest jedną z najwyższych wartości narodowych, przeciwstawiany Unii Europejskiej i jej działaniom oraz tendencjom globalizacyjnym, współwystępuje natomiast z Kościołem, Radiem Maryja, *wyższymi ideałami* itp. Jest obiektem ataku wszystkich pozostałych sił politycznych (zwłaszcza – choć nie tylko – ateistycznych) i należy go przed nimi bronić. W dyskursie narodowo-prawicowym jest to nie tyle profil patriotyzmu czasu wojny, co profil konfrontacji dwóch światów: świata chrześcijan o nachyleniu nacjonalistycznym z całą resztą, ze szczególnym wyróżnieniem liberałów i postkomunistów oraz komunistów. Świadczy o tym nie tyle odwoływanie się do Kościoła i jego nauczania¹, co przede wszystkim dystansowanie się wobec poglądów przeciwników politycznych i podważanie tych poglądów, walka z komunizmem i działalność opozycyjna jako przejawy patriotyzmu, w końcu mówienie o patriotyzmie jako o tym, co zwalczają wrogowie Kościoła i Polski.

Dyskurs lewicowy

Patriotyzm w dyskursie lewicowym to przede wszystkim patriotyzm socjalistów i komunistów, współwystępujący z walką o demokrację oraz prawa ekonomiczne i socjalne. Nie jest on przeciwstawiany obecności Polski w zjednoczonej Europie. Mówi się tu o patriotyzmie narodowym, nietolerującym inności, wartościowanym negatywnie i bliskim semantycznie nacjonalizmowi oraz o *patriotyzmie obywatelskim*, tolerancyjnym wobec innych wspólnot i wartościowanym pozytywnie. Patriotyzm przejawia się w różnie wyrażanym poczuciu więzi ze swoim krajem i narodem oraz w dumie z nich. Patriotyzm *udowadnia się* swoim życiem, czasami krwią.

Dyskurs anarchistyczny

W dyskursie anarchistycznym *patriotyzm* ma zupełnie inny obraz. Jest nazywany *chorobą i ostateczną bronią lotrów* (Emma Goldman, anarchofeministka). Patriotyzm to *kult Państwa* – które jest traktowane jako *młodszy brat Kościoła* (z którym regularnie tworzy kolekcje) – a więc jako *religia państwowa* i *zagrożenie dla wolności, ideologia niewolników. Dla mas jest zatem samobójstwem*.

¹ Liczne i częste nawiązania do nauki Kościoła katolickiego i Jana Pawła II mają w tym dyskursie charakter powierzchowny, są instrumentalne, służą *sui generis* legitymizacji tej opcji ideologicznej w oczach społeczeństwa – uwaga prof. J. Bartmińskiego.

Generalnie rzecz biorąc w dyskursie anarchistycznym patriotyzm, rozumiany tak, jak we wspólnej bazie kulturowej, jest waloryzowany zdecydowanie negatywnie. Pozytywnie ocenia się tylko *patriotyzm zaangażowania w sprawy swojego regionu*, *patriotyzm robotniczy*, rozumiany za Różą Luksemburg jako *międzyludzka solidarność*.

Dyskurs feministyczny

Feministki wychodzą z założenia, że *patriotyzm* jest rodzajem *herezji mesjanistyczno-patriotycznej, która traktuje ojczyznę jako absolut* (Maria Janion). Patriotyzm należy *zastąpić światem „bez krajów i granic, bez religii”*. Polska wersja *patriotyzmu* jest *paskudna* i zawłaszczona przez prawicę. Patriotyzm nie jest więc waloryzowany pozytywnie.

Nacjonalizm

(1) Nacjonalizm we wspólnej bazie kulturowej

Polskie słowo *nacjonalizm* jest wyprowadzane od łacińskiego rzeczownika *natio* ‘naród’(SWO 1980). Gdzie indziej (SWO płyta) nacjonalizm jest wywodzony z fr. *nationalisme* ‘ts.’ *Nacjonalizm* to ‘miłość do narodu’.

Według Scrutona jest to „poczucie i ideologia więzi z narodem i oddania jego interesom”, a w drugim znaczeniu to „teoria, w myśl której państwo (prawdopodobnie każde państwo) powinno być zbudowane na narodzie, a naród powinien być ukonstytuowany jako państwo. Stąd próba utwierdzenia tożsamości narodowej za pomocą działań politycznych. Tożsamość narodowa to coś więcej niż fakt istnienia narodu: wymaga ona nie tylko wspólnego terytorium, języka, zwyczajów i kultury, wymienionych poniżej jako niezbędne cechy narodu, ale także świadomości tych cech jako stwarzających odrębne uprawnienia i więzi z tym narodem.” (Scruton 2002: 228). Jak pisze Stanisław Wójcik „Termin „nacjonalizm” definiowany jest [...] z wielu punktów widzenia. Według Wielkiej Encyklopedii Powszechnej PWN nacjonalizm jest to „postawa społeczno-polityczna i jedna z form ideologii narodowej, która stawia interesy własnego narodu ponad wszelkie inne wartości; postuluje podporządkowanie wszystkich innych problemów politycznych i społecznych kwestii walki o interesy narodowe przeciwko innym narodom; przyjmuje, że obowiązki człowieka wobec własnego narodu zwalniają go od wszelkich zobowiązań moralnych wobec członków innych narodów, jeśli te zobowiązania nie są zgodne z realizacją dążeń własnego narodu; wyraża się w egoizmie narodowym, etnocentryzmie, w wyolbrzymianiu zalet własnego

narodu i żądaniu dla niego specjalnych przywilejów, w stosunku pogardy, nietolerancji i wrogości dla innych narodów. Jest to zawężająca definicja nacjonalizmu, w której zbieżność nacjonalizmu z szowinizmem, ksenofobią itp. jest *explicite* założona.

Encyklopedia amerykańska (Webstera) idzie w odwrotnym kierunku, definiując nacjonalizm nazbyt szeroko, jako:

1. a – przywiązanie do własnego narodu, patriotyzm; b – nadmierny, wąski i szowinistyczny patriotyzm; 2. doktrynę, zgodnie z którą interesy narodowe, bezpieczeństwo itp. są ważniejsze niż względy międzynarodowe; przeciwieństwo internacjonalizmu; 3. narodowe cechy charakteru; 4. narodowy idiom; 5. żądanie obrony niepodległości narodowej; 6. polityka zmierzająca do nacjonalizacji gospodarki.

W zasadzie oba ujęcia ilustrują, jak bardzo termin ten jest wieloznaczny i nieprecyzyjny.” (Wójcik 2005: 201)

Słowniki języka polskiego są zgodne co do tego, czym jest nacjonalizm, jakkolwiek właściwie nie ma tego słowa w słownikach sprzed 1939 r. (z jednym wyjątkiem). Często podają, że jest to *postawa społeczno-polityczna* (PSJPZgółk 2000, SWJPDun 1998, SJPSzym 1978, Leksykon 1972, USJPDub 2003); *kierunek światopoglądowy i polityczny* (SJPDor 1958, MSJP 1968, SJPSob 1996, II sjp 2004) lub tylko *kierunek polityczny* (EncSWO1939/kol.1339). Najczęściej jednak jako hiperonim nacjonalizmu występuje *ideologia* (SJPSzym 1978, Leksykon 1972, PSJPZgółk 2000, SWJPDun 1998, USJPDub 2003, ISJPBań 2000). Charakterystyczne jednak, że większość tych słowników powstała po roku 1990.

Jako synonimy nacjonalizmu są najczęściej podawane: *szowinizm* (Leksykon 1972, PSJPZgółk 2000, PSSynAnt 2003, SSyn 2004), słownik synonimów z 2004 roku (SSyn 2004) podaje jeszcze podobne: *fasyzm, hitleryzm, nazizm, rasizm, antysemityzm*; nadto *ksenofobia* (PSJPZgółk 2000, PSSynAnt 2003, SSyn 2004) i *europocentryzm* (SSyn 2004); sporadycznie *nietolerancja* (PSJPZgółk 2000), *patriotyzm* (PSSynAnt 2003/388) (według respondentów ankiet ASA jest to *patriotyzm w skrajnej formie*)

Opozycją dla nacjonalizmu jest najczęściej *internacjonalizm* (Leksykon 1972, SJPSzym 1978, PSJPZgółk 2000, SAnt 2004), rzadziej *kosmopolityzm* (PSJPZgółk 2000, PSSynAnt 2003), sporadycznie zaś *bezpaństwowość* (PSSynAnt 2003), *egalitaryzm* (PSJPZgółk 2000), *braterstwo* (SAnt 2004).

Słowniki językowe nie podają ani kolekcji czy kompleksów, które mogłyby tworzyć nacjonalizm z innymi pojęciami, ani przypisywanych mu cech, ani też nie stawiają go w roli agensa.

O pochodzeniu nacjonalizmu pisze się tylko (w słownikach politycznych), że powstał w Europie w XVIII wieku, a zideologizowany Leksykon PWN podaje, że

jest to „wytwór panowania klas posiadających, których interesy przedstawia jako ogólnonarodowe” (s. 754).

Nacjonalizm charakteryzują postawy dwojakiego rodzaju: wobec własnego narodu i wobec narodów obcych.

Jeśli idzie o postawy wobec własnego narodu, to są one niezmiennie: nacjonalizm upatruje *najwyższego kryterium moralnego w pojęciu narodu* (SJPDor 1958), a jego wyznawcy *za najwyższą wartość uznają własny naród* (ISJPBań 2000). W związku z tym *stawia interesy własnego narodu ponad wszelkie wartości* (PSJPZgółk 2000) (podob. *uznaje interes własnego narodu za wartość najwyższą* USJPDub 2003, *zakłada/postuluje nadrzędność interesów własnego narodu* Leksykon 1972, SJPSzym 1978, SWJPDun 1998) i *żąda przywilejów dla własnego narodu* (SJPDor 1958, MSJP 1968, PSJPSob 1996, IISJP 2004); *wyraża się więc w egoizmie narodowym* (SJPSzym 1978) i *dąży do zapewnienia swojemu narodowi bezwzględnej przewagi, spoistości i siły* (EncSWO 1927). Ogólnie biorąc *głosi, że suwerenne państwo narodowe jest najwłaściwszą formą organizacji danej społeczności złączonej wspólnotą pochodzenia, jego historii, kultury* (USJPDub 2003). Respondenci ankiet ASA 90 i 2000 akcentowali jeszcze uczucia nacjonalistów wobec własnego narodu: *miłość do narodu, gloryfikację i przywiązywanie do własnego narodu*.

Jeszcze mniej zróżnicowane werbalnie są typowe dla nacjonalizmu postawy wobec obcych narodów. Nacjonalizm *dyskryminuje je* (SJPDor 1958, MSJP 1968, SJPSzym 1978, PSJPSob 1996, IISJP 2004), *jest agresywny w stosunku do nich* (SJPDor 1958, MSJP 1968, PSJPSob 1996, IISJP 2004/462) i *głosi niechęć, nietolerancję, ksenofobię wobec innych narodów* (PSJPZgółk 2000) (por. *nietolerancja i wrogość w stosunku do innych narodów* SJPSzym 1978 oraz *niechęć lub wrogość do innych narodów, przejawiająca się w ich dyskryminowaniu, prześladowaniu, terrorze i wojnach* SWJPDun 1998; *brak tolerancji i nienawiść w stosunku do innych narodowości* ASA90 i 2000).

Respondenci ankiet dodają tu jeszcze (*maniakalną, źle pojętą*) *miłość do ojczyzny, spaczony/wypaczony/skrajny patriotyzm*. Trzeba zaznaczyć, że w większości odróżniają oni *prawdziwy patriotyzm od nacjonalizmu*.

(2) Nacjonalizm w dyskursach ideologicznych

Dyskurs liberalny

W dyskursie liberalnym *nacjonalizm* nazywa się *szowinizmem, totalitaryzmem* lub *faszyzmem* oraz *patriotyzmem, hurrapatriotyzmem* lub *ultrapatriotyzmem*. Znacznie częściej jednak jest on zdecydowanie przeciwstawiany patriotyzmowi, jako racjonalna postawa przeciwstawiona uczuciu. W opozycji do na-

cjonalizmu pozostają też *internacjonalizm*, *kosmopolityzm* i *komunizm*. Nacjonalizm często wchodzi w kolekcje z innymi *totalitaryzmami*, oraz z innymi przejawami *nietolerancji*, takimi zwłaszcza jak *fasyzm*, *rasizm*, *antysemityzm*, *szowinizm*, *komunizm*, *socjalizm*, *fanatyzm*, *fundamentalizm*, *autorytaryzm*, *radycalizm* *populizm* czy *klerykalizm*. Wyróżnia się różne typy nacjonalizmu, przede wszystkim *etniczny*, *polityczny* i *religijny*, co znalazło odbicie także w ich nazwach – *nacjonalkomunizm*, *socjalnacjonalizm*, *ulranacjonalizm*, *etnonacjonalizm*. O nacjonalizmie mówi się często, że jest *agresywny*, *skrajny*, *radycalny*, *zbrodniczy*, *fanatyczny*, *ciasny*. Nacjonalizm – podobnie jak patriotyzm może być też „zbanalizowany”: *drobiowy* lub *zoologiczny* (jakkolwiek nie jest tu bliżej charakteryzowany). Mówi się też o *nacjonalizmie banalnym* (*banal nationalism* Billiga), nacjonalizmach *wschodnich* [złych] i *zachodnich* [dobrych] (Plamenatz). Nacjonalizm banalny *domaga się bezwzględnej lojalności wobec państwa narodowego i naszego narodu [...] przedstawia nasz naród jako tolerancyjny i nienacjonalistyczny, gdy inni są bigotami i zwolennikami czystek etnicznych*.

Metaforycznie pisze się o nacjonalizmie jako o człowieku – *rodzi (się)*, *żywi się*, *kłóci się*, *działa*, *ma oblicza*, *może być z ludzką twarzą*, *można z nim flirtować*, *ożenić się z nacjonalizmem*, *budzi się*, *jest bękartem komunizmu*, jak o roślinie: *rośnie*, *wzrasta*, *wrasta*, *rozkwita*, *kwitnie*, *ma pędy*, *siać nacjonalizm*. Jest jak ogień: *można go tłumić*, *szerzyć*, *podsycać*, *rozniecać/wzniecać*, *studzić*, *podgrzewać nacjonalizm*, jest chorobą: *przejaw choroby*, *choroba*, *zaciemnienie*, *obłęd*, *zaraźliwy*, *chorobliwy*, *wirus nacjonalizmu*, jest budowlą: *jest fundamentem*, *forteca nacjonalizmu*, *podpora nacjonalizmu*, jest religią: *być nawróconym na nacjonalizm*, *składać hołd nacjonalizmowi /hołdować nacjonalizmowi*, *grzeszyć nacjonalizmem*, *bard nacjonalizmu*, *pokusa nacjonalizmu*, *guru nacjonalizmu*, *katechizm nacjonalizmu*, *religia nacjonalizmu*, jest złem: *oskarżać kogoś o nacjonalizm*, *jest wrogiem*, *zniewala*, *jest pokusą*, *walczyć z nacjonalizmem/zwalczać nacjonalizm*, *wpaść/popaść w nacjonalizm*, *przestrzegać przed nacjonalizmem*, *jest zagrożeniem*, *przestroga przed nacjonalizmem*, *potępiać nacjonalizm*, *lęk przed nacjonalizmem*, *potępiać nacjonalizm*, *sprzeciwiać się nacjonalizmowi*, *potępiać nacjonalizm*, *jest plagą*, *przeciwstawić się nacjonalizmowi*, *okiełznać nacjonalizm*, *potępić nacjonalizm*, *zatruty nacjonalizm*, *wyrok na nacjonalizm*, *Europa skażona nacjonalizmem*, *ofiary nacjonalizmu*.

W dyskursie liberalnym wspomina się o tym, że początki nacjonalizmu są związane z rewolucją francuską. Jednocześnie autorzy wskazują na to, że szczególnie podatne na nacjonalizm są kraje postkomunistyczne, w których komunizm przechodzi w nacjonalizm. Czasem także w nacjonalizm *przeradza się patriotyzm*. Twierdzi się też, że to *brak szacunku dla wartości własnych prowadzi do bezemocjonalnej pogardy wobec cudzych wartości i cudzego życia*.

Na przejawy nacjonalizmu składają się postawy wobec własnego narodu i wobec obcych narodów.

Postawy wobec własnego narodu charakteryzuje poczucie doskonałości i zagrożenia jednocześnie: *jesteśmy najlepsi i najszlachetniejsi, inni chcą nas zniszczyć*, hasło handlowe: *swój do swego po swoje*, oraz to, że *miarą moralności w polityce jest interes narodowy i dążenie do prymatu własnych interesów kosztem innych*. Nadto nacjonalizm z *własnej ojczyzny czyni miarę wszechrzeczy i przeciwstawia ją wszystkim innym ojczyznom*, a typowe dla polskiego nacjonalizmu hasła to *Polska dla Polaków* i *Polak-katolik*.

Postawę wobec obcych narodów cechuje przede wszystkim *agresja, niechęć, pogarda i nienawiść, pogarda, poczucie wyższości, pogarda oraz wiara, że inni są gorsi*, a poza tym *krzewienie wzajemnej wrogości (nacjonalizm potrzebuje wroga)*. Nacjonalizm *żąda od innych, by swoją innością nie zawadzali, bo jest gorsza i nie rozmawia, walczy, zwalcza – chodzi o to, by nie tylko atakować przeciwnika, ale by go zniszczyć*; konsekwencją są: *żądania usunięcia obcych z kraju i z aparatu władzy; masowe wysiedlenia i przesiedlenia, prowadzi do czystek etnicznych i antysemityzm*. Nacjonalizm jest *formą niewolnictwa*.

Jest waloryzowany zdecydowanie negatywnie.

Dyskurs kościelno-katolicki

W dyskursie kościelno-katolickim *nacjonalizm* nie jest definiowany wprost.

Ocenia się jednak, że jest *złem, toksyną i utajoną zarazą*, jakkolwiek zrodził się jako *prosty odruch w procesie wykształcenia się państw narodowych w 19. w.* Jako taki współwystępuje najczęściej z *nienawiścią, pogardą, przemocą, agresją, egoizmem, kryzysem kultury, antysemityzmem, szowinizmem, ksenofobią, fundamentalizmem i zaborczymi pretensjami do sąsiadów*. Ocenia się, że jest *agresywny, okropny, morderczy, rozszalały, jadowity*. Jest jednym z *korzeni nowoczesnej Europy* i jej *szlagierem eksportowym* i jest obecny w zasadzie w całej Europie, m.in. w Hiszpanii, Danii, Rumunii, Gruzji, Irlandii, a także w Niemczech (tzw. nowy nacjonalizm) i w Polsce, gdzie kiedyś został zaadaptowany przez władze komunistyczne na potrzeby ideologii państwowej, a współcześnie draży polski Kościół. Może być prowokowany przez przywiązania plemienne i ruchy dążące do zjednoczenia Europy. Zagraża wolności jednostki i *zatrzuwa życie narodu, oglupia ludzi, degraduje kulturę i zatrzuwa moralne środowisko życia publicznego, dąży do narzucenia innym własnych interesów, a nie wartości*. Skrajny nacjonalizm wywołał wielkie wojny XIX i XX wieku. Jest przyczyną wszystkich wypędzeń w Europie. Kościół katolicki *potępia okrucieństwo rozszalonego nacjonalizmu*. Receptą przeciwko niemu jest *przekonanie, że nasza tożsamość nie jest więcej warta niż inna*. Słowem – *być Środkowoeuropejczykiem to znaczy trzymać nacjonalizm pod kontrolą*.

Dyskurs narodowo-prawicowy

W dyskursie narodowo-prawicowym, *nacjonalizm* jest przeciwstawiany *kosmopolityzmowi*, a „złotym środkiem” między nimi jest *patriotyzm*. Sporadycznie utożsamia się go z *szowinizmem*, chociaż zazwyczaj jest od niego odróżniany, np. z trzech pojęć – *patriotyzm, nacjonalizm i szowinizm jedynie szowinizm ma negatywne odniesienia* i dalej: *autorzy podręczników szkolnych posuwają się do manipulacji, sprowadzając nacjonalizm jedynie do negatywnych cech* (dr Mieczysław Ryba, ND 23.01.2006 nr 19)

Wbrew takim deklaracjom *nacjonalizm* jest umieszczany w kolekcjach z pojęciami zdecydowanie negatywnie nacechowanymi takimi, jak *antysemityzm, rasizm, faszyzm; terroryzm, przemoc, autorytaryzm, niedemokratyczność; szowinizm, ksenofobia, eurosceptycyzm; liberalizm, socjalizm, marksizm, neokapitalizm; konserwatyzm, wsteczność i religianctwo*, ale *Nasz Dziennik* przy tym dodaje, że *pozbycie się nacjonalizmów* przez Unię Europejską towarzyszy *ograniczeniom demokracji, kontroli środków informacji*. W takim kontekście polski *nacjonalizm* jest zwykle nazywany *rzekomym* i umieszczany jako powód *idiotycznych oskarżeń „obcych”* – sowieków, prasy niemieckiej, Włochów, Unii Europejskiej, *eurochwalców* i liberałów, a nawet wymieniany przez dostojników Kościoła (kard. Ratzingera).

Nacjonalizm ubóstwia swój naród, uważa go za jedyny, doskonały, wyłącznie godny szacunku i miłości oraz twierdzi, że ludzkość nie jest rodziną narodów, ale tem dla własnego narodu, wolnego od norm etycznych. Często łączy się z uciskaniem innych narodów, wyzyskiwaniem, podbijaniem, likwidowaniem. Taka postawa łączy się z walką z religią i Bogiem. Ośrodki liberalne i laickie na wspomnienie o tożsamości katolickiej i narodowej Polaków oskarżają Polaków o nacjonalizm.

Nacjonalizm był obecny w Rosji (jako *stalinizm*) i Niemczech (jako *hitleryzm*) oraz na Ukrainie i w Afryce (tu reprezentowany przez Mugabe). W Polsce natomiast *nacjonalizm* był tylko *rzekomy*; za to niepolaska wersja socjalizmu to właśnie *ukryty nacjonalizm w stosunku do swojego narodu*.

Polski *nacjonalizm* wydaje się zatem w dyskursie narodowo-prawicowym inny od „powszechnego” – o który bezpodstawnie oskarżano i oskarża się do dziś Polaków nie widząc, że odróżniają oni od siebie dwa przymiotniki: *narodowy* i *nacjonalny*, np. w *okresie PRL zohydzano naród polski przez piętnowanie jego rzekomego nacjonalizmu i anarchiczności, idiotyczne oskarżenia Kaczyńskich o nacjonalizm*.

Według mnie są tutaj DWA *nacjonalizmy*: polski, stojący między *patriotyzmem* i *kosmopolityzmem*, którego istnienie oznacza demokrację i swobodę informacji, kształtujący świadomość katolicką i odrębność narodową – a więc w gruncie rzeczy waloryzowany pozytywnie i „powszechny”, ubóstwiający swój naród

i zwalniający go z poszanowania norm etycznych, agresywny wobec innych narodów, uciskający i podbijający je – a więc waloryzowany negatywnie.

Dyskurs lewicowy

W dyskursie lewicowym mówi się, że *nacjonalizm* ma swoich *ideologów*; tworzy kolekcje przede wszystkim z *polskim katolicyzmem* (mówi się tu wręcz o *symbiozie*) i z religią, nietolerancją wobec *mniejszości narodowych i seksualnych*, *narzucaniem społeczeństwu konserwatywnych norm obyczajowych*, *wspieraniem rodzimych przedsiębiorców zamiast zagranicznych*, a także z *ksenofobią*, *homofobią* i *nietolerancją*; *faszyzmem*, *rasizmem*, *antysemityzmem*. Prowadzi do *agresji* i *zabójstw*, dlatego należy z nim *walczyć*.

Dyskurs anarchistyczny

W dyskursie anarchistycznym *nacjonalizm* występuje w kolekcjach z *szowinizmem*, *klerykalizmem* oraz *rasizmem* i *antysemityzmem* (jako przejawy zła), a także z *socjalizmem* (*są potomstwem demokracji*). Mówi się o nim jako o *trućźnie* i *chorobie*. Jest *kretyński*, *radikalny*, *prymitywny*, *agresywny*. Anarchiści przeciwko niemu *protestują*, *potępiają* go i *walczą* z nim. Jest waloryzowany zdecydowanie negatywnie.

Dyskurs feministyczny

W dyskursie feministycznym *nacjonalizm* jest właściwie tylko waloryzowany i odnoszony do patriotyzmu, a nie charakteryzowany. Mówi się, że *granica między patriotyzmem i nacjonalizmem jest tak cienka, że niewidoczna*. [...] *prawica równa się nacjonalizm*.

Podsumowanie

Obydwa analizowane pojęcia wyraźnie różnią się między sobą i to zarówno w zakresie wspólnej wiedzy kulturowej, jak i poszczególnych dyskursów. W tychże dyskursach to samo pojęcie jest profilowane za każdym razem inaczej, ale jest osadzone we „wspólnym” znaczeniu. Podobieństwa dotyczą przede wszystkim tych samych kategorii, względem których te pojęcia są rozpatrywane – stosunek do własnej ojczyzny i narodu oraz do obcych oraz – generalnie rzecz biorąc – waloryzacji.

Patriotyzm jest oceniany na ogół pozytywnie, jako postawa (uczucie) „normalna” i społecznie pożądana, skoncentrowana na miłości do swojego kraju, ale nieodbierająca prawa do istnienia i samostanowienia innym państwom i narodom,

jakkolwiek w niektórych dyskursach daje się zauważyć dystansowanie się względem niego i banalizacja (dyskurs liberalny) lub wręcz negatywnie (dyskursy anarchistyczny i feministyczny).

Nacjonalizm z kolei jest waloryzowany przeważnie negatywnie, jako postawa stwarzająca potencjalne zagrożenie dla obcych lub wręcz nim będąca – niszcząca. Jedynie w dyskursie narodowo-prawicowym polski *nacjonalizm* jest bliższy *patriotyzmowi* niż *szowinizmowi* i oceniany pozytywnie. Koncentruje się na miłości do narodu, a nie ojczyzny. Miłość do swojego narodu nie pozwala na bezpieczne i spokojne życie innych narodów. Opisywane pojęcia stanowią bieguny na skalach pozytywny – negatywny, pożądany – niepożądany społecznie, a nawet zdrowy – chory.

Przedstawione analizy i ogólne wnioski mogą wydawać się oczywiste, jakkolwiek nieczęsto zdarza się obserwować to samo pojęcie w różnych dyskursach językowych jednocześnie, co służy pokazaniu zmian semantycznych oraz może stworzyć podstawę do porównań z innymi językami.

Literatura

- American encyclopedia (Webster's), *Merriam-Webster' on-line encyclopedia*, <http://www.merriam-webster.com>
- Bartmiński Jerzy, 1988, *Definicja kognitywna jako narzędzie opisu konotacji słowa*, [w:] *Konotacja*, red. Jerzy Bartmiński, Lublin: Wydawnictwo UMCS, s. 169–182.
- Bartmiński Jerzy, 2007, *Stereotypy mieszkają w języku. Studia etnolingwistyczne*, Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Bartmiński Jerzy, Chlebda Wojciech, 2008, *Jak badać językowo-kulturowy obraz świata Słowian i ich sąsiadów?* „Etnolingwistyka. Problemy języka i kultury” 20, s. 11–27.
- Bartmiński Jerzy, Niebrzegowska Stanisława 1998, *Profile a podmiotowa interpretacja świata*, [w:] *Profilowanie w języku i w tekście*, red. Jerzy Bartmiński i Ryszard Tokarski, Lublin: Wydawnictwo UMCS, s. 211–224.
- Bartmiński Jerzy, Żuk Grzegorz, 2007, *Pojęcie RÓWNOŚCI i jego profilowanie we współczesnym języku polskim*, złożone do druku w tomie „Etnolingwistyka” 21, s. 47–67.
- van Dijk Teun A. van, 2003, *Dyskurs polityczny i ideologia*, „Etnolingwistyka” 15, s. 7–28
- Heywood Andrew 2007, *Ideologie polityczne. Wprowadzenie*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Leksykon 1972, *Leksykon PWN*, red. Adam Karwowski, Warszawa: PWN.
- Scruton Roger 2002, *Słownik myśli politycznej*, Poznań: Wydawnictwo Zysk i S-ka.
- Szulik Bogumił, 1999, *Patriotyzm* [w:] *Polityka – ustrój – idee. Leksykon politologiczny*, red. Marek Chmaj, Wojciech Sokół, Lublin: Wyd. Morpol, s. 263–265.
- Wójcik Stanisław, 2005, *Nacjonalizm* [w:] *Encyklopedia wiedzy politycznej*, red. Marek Chmaj, Joanna Marszałek-Kawa, Wojciech Sokół, Toruń: Wyd. Adam Marszałek, s. 201.

Wykaz skrótów

- ASA90 i ASA2000, ankiety przeprowadzone wśród studentów lubelskich uczelni, wyniki zob. *Język – wartości – polityka. Zmiany rozumienia nazw wartości w okresie transformacji ustrojowej w Polsce. Raport z badań empirycznych*, red. Jerzy Bartmiński, Lublin: Wydawnictwo UMCS, 2006
- EncSWO 1927, Trzaski, Everta i Michalskiego *Encyklopedyczny słownik wyrazów obcych. Pochodzenie wyrazów, wymowa, objaśnienia pojęć, skróty, przysłowia, cytaty*, Warszawa: Nakładem Księgarni Wydawniczej Trzaski, Everta i Michalskiego.
- GW – „Gazeta Wyborcza”
- II SJP 2004, *Ilustrowany słownik języka polskiego*, red. Elżbieta Sobol, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- ISJPBań 2000, *Inny słownik języka polskiego PWN*, red. Mirosław Bańko, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- MSJP 1968, *Mały słownik języka polskiego*, red. Stanisław Skorupka, Halina Auderska, Zofia Łempicka, Warszawa: PWN.
- PSJPSob 1996, *Podręczny słownik języka polskiego*, oprac. Elżbieta Sobol, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- PSJPZgótk 2000, *Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny*, red. Halina Zgótkowa, Poznań: Wydawnictwo Kurpisz.
- PSSynAnt 2003, Beata Gajewska, Marta Pawlus, *Podręczny słownik synonimów i antonimów*, Warszawa: Świat Książki.
- SAnt 2004, Andrzej Dąbrówka, Łukasz Dąbrówka, Ewa Gellner, *Słownik antonimów*, Warszawa: Świat Książki.
- SFJPSkor 2002, Stanisław Skorupka, *Słownik frazeologiczny języka polskiego*, Warszawa: Wiedza Powszechna.
- SJPDor 1958, *Słownik języka polskiego*, red. Witold Doroszewski, Warszawa: PWN.
- SJPLin 1854, Samuel Bogumił Linde, *Słownik języka polskiego*, Lwów: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo.
- SJPSzym 1978, *Słownik języka polskiego PWN*, red. Mieczysław Szymczak, Warszawa: PWN.
- SJPSzym 1990 płyta, *Słownik języka polskiego PWN*, red. Mieczysław Szymczak, wydanie poprawione i uzupełnione na płycie CD.
- SŁP 1973, *Słownik łacińsko-polski*, oprac. Kazimierz Kumaniecki, Warszawa : PWN.
- SSyn 1885, Adam Stanisław Krasieński, *Słownik synonimów polskich*, Wyd. Akademii Umiejętności w Krakowie.
- SSyn 2004, Dąbrówka Andrzej, *Słownik synonimów*, Warszawa: Wydawnictwo Świat Książki.
- SW 1900, *Słownik języka polskiego [zwany Słownikiem warszawskim]*, red. Jan Karłowicz, Adam Antoni Kryński, Władysław Niedźwiedzki, Warszawa: Wyd. Kasy im. Mianowskiego.
- SWJPDun 1998, *Słownik współczesnego języka polskiego*, red. Bogusław Dunaj, Warszawa: Wydawnictwo Przeglądu Reader's Digest.
- SWO 1980, *Słownik wyrazów obcych PWN*, red. Jan Tokarski, Warszawa: PWN.
- SWO płyta, *Popularny słownik wyrazów obcych PWN*, opublikowany na płytach CD i zamieszczony w Internecie.
- USJPDub 2003, *Uniwersalny słownik języka polskiego*, red. Stanisław Dubisz, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

PATRIOTISM AND NATIONALISM IN POLISH IDEOLOGICAL DISCOURSE

The article presents an analysis of two highly ideological concepts designating a positive attitude towards one's homeland and nation, as well as towards foreigners: patriotism and nationalism. The analysis has been conducted according to the principles of the cognitive definition. Patriotism is an attitude (or ideology) manifested by the love of and sacrifice for one's homeland (as well as its defense, if necessary), care of her development and well-being. Patriotism is viewed as a „normal” and socially desirable attitude, focusing on one's own country but recognizing the right of other countries and nations to exist and self-govern. One can observe, however, a degree of distancing from patriotism, a banality of discourse (in liberal discourse, which extends the notion onto everything concerning humans) or even negative valuation (anarchist discourse, which treats patriotism as the cult of the state, and feminist discourse, according to which patriotism leads to state absolutism).

Nationalism is also an attitude (or ideology) concentrating on the love of one's nation but not of one's homeland. It is valued negatively as potentially or factually dangerous for foreigners. It is only in national and right-wing discourse that nationalism is closer to patriotism than to chauvinism and as such receives positive valuation.

The concepts investigated clearly fall on a cline of positive-negative, and even healthy-ill.